

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті проаналізовано основні сучасні зарубіжні підходи та методи підготовки соціальних працівників до міжкультурної взаємодії. Автор здійснює спробу адаптації окремих зарубіжних здобутків до українських реалій та виділяє найважливіші знання та вміння, необхідні соціальному працівникові для успішного функціонування в поліетнічному середовищі.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, соціальні працівники, класифікація.

В статье анализируются основные современные зарубежные подходы и методы подготовки социальных работников к межкультурному взаимодействию. Автор делает попытку адаптации определенных зарубежных наработок к украинским реалиям, а также определяет важнейшие знания и умения, необходимые социальному работнику для успешного функционирования в полиэтнической среде.

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, социальные работники, классификация.

The article deals with basic contemporary approaches and methods meant to train social workers to be competent in intercultural interaction. The author attempts to adapt some of the approaches to Ukrainian educational settings and defines principal knowledge and skills necessary for a social worker to be able to function successfully in a polyethnic environment.

Key words: interultural interaction, social workers, classification.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Не викликає сумнівів той факт, що практично всі суспільства є полікультурними з нерівномірним розподілом благ серед представників різних етнічних груп. Кожна країна унікальна своєю комбінацією суспільно-політичних та історико-географічних факторів формування міжкультурних відносин. Процес взаємодії представників різних культур не завжди протікає безконфліктно, саме тому проблема міжкультурної підготовки майбутніх соціальних працівників як ланки суспільства, що здатна сгармонізувати соціальні відносини, є важливою педагогічною проблемою, яка привертає увагу багатьох вчених. Процеси міжкультурної взаємодії, а саме роль стереотипізації в них, стали предметом дослідження Т. С. Колосок; міжетнічна взаємодія досліджувалась у працях Ю. М. Галусяна, В. М. Струніної, Д. В. Цимбал, проблеми діалогу культур розглядалися у дисертаційному дослідженні В. В. Бушкової. Питання формування етнокультурної компетентності вивчали О. І. Гуренко, Л. М. Маєвська та ін. Однак проблема міжкультурної взаємодії в поліетнічному середовищі в контексті регіональних освітніх систем ще не знайшла ґрунтового відображення в

наукових дослідженнях, що вимагає подальших теоретико-експериментальних розвідок. У зв'язку з цим постає необхідність у розробці теоретико-практичної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників, яка б передбачала формування в них міжкультурної компетенції, розвиваючи емоційно-ціннісне ставлення до інших культур та позитивну національну самосвідомість на основі оволодіння знаннями про інші культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до міжкультурної взаємодії

Питання міжкультурної підготовки є широко досліджуваною науковою проблемою у Сполучених Штатах Америки, що пояснюється специфічним суспільно-культурним складом населення країни – всі американці є вихідцями з різноманітних країн світу, що досить успішно співіснують у геополітичних, суспільно-економічних та культурних умовах США. Екстенсивний аналіз методів міжкультурної підготовки знаходимо в зарубіжному науковому дискурсі з питань взаємодії етносів – праці М. Байрема та А. Ніколза, присвячені практичному формуванню міжкультурної компетентності, дослідження Б. Лонгхерста, Г. Багнел, Г. Сміта, Г. Крофорда, Е. Болдвін та М. Огборн

стосувалися загальних питань культури, культурних норм та співвідношення культури з соціальною структурою. Науковий доробок Х. Сілі включає праці, що аналізують явища культурних непорозумінь та способів взаємодії між носіями різних цінностей.

На нашу думку, дещо адаптовані надбання американських вчених можуть бути успішно застосовані в реаліях українського поліетнічного суспільства. Проблема використання методів підготовки соціальних працівників до міжкультурної взаємодії, розроблених зарубіжними дослідниками, ще не знайшла відображення у вітчизняній педагогіці, що й зумовило наше звернення до теми статті, **мета якої – визначити за допомогою аналізу останніх публікацій основні підходи та методи підготовки до міжкультурної взаємодії, що можуть застосовуватися для формування навичок міжкультурної взаємодії в соціальних працівників.** Мета статті може бути досягнута за умови виконання таких завдань:

1) проаналізувати зарубіжний дискурс із проблеми практичної підготовки до міжкультурної взаємодії;

2) встановити методи та прийоми, які можуть застосовуватися у вітчизняній практиці підготовки соціальних працівників до міжкультурної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження

Усі наявні методи підготовки до міжкультурної взаємодії М. Кноулз пропонує згрупувати у такі категорії:

1. Когнітивні методи. До таких належать: лекції; друковані матеріали; навчання за посередництвом комп'ютера; фільми; оцінювання власного прогресу (self-assessment), яке, у свою чергу, може включати письмові конференції, дискусії, ведення щоденника тощо; тематичні дослідження (case-studies) та метод критичних інцидентів;

2. Активні методи включають рольові ігри, симуляції та вправи;

3. Методи підготовки до міжкультурної взаємодії, які були розроблені саме для цієї конкретної мети: контрастування культур (contrast culture), культурне пристосування (culture assimilator), крос-культурний діалог (cross-cultural dialogue), культурний аналіз (culture analysis), культурне занурення (community-based immersion) та країнознавство (area studies) [5].

Зупинимось детальніше на власне методах підготовки до міжкультурної взаємодії й проаналізуємо кожен із них окремо.

Метод контрастування культур – це дослідницький метод, що потребує наявності досвідченого учасника-експерта з культури, яка контрастує з власною культурою студентів. У ході взаємодії та контрольованого діалогу між двома учасниками на поверхню виходять загальні установки, переконання та цінності культури, що вивчається. Метою цього виду діяльності є знайомство з діловими аспектами нової культури,

усвідомлення культурних відмінностей та сприяння культурній обізнаності. Як учасника-експерта бажано запросити представника культури, що вивчається. Зазвичай метод рекомендують застосовувати на початку курсу міжкультурної підготовки для того, щоб акцентувати увагу на багатоманітні культурних парадигм та складності міжкультурних контактів. У реаліях українського ВНЗ роль культурного експерта можуть виконувати самі студенти-представники інших культур, студенти за обміном, гості тощо.

Метод культурного пристосування полягає в концентрації уваги на сприйнятті та інтерпретації поведінки представників двох контактуючих культур. Він включає аналіз так званих критичних ситуацій, часто конфліктних ситуацій чи непорозумінь між представниками культури, до якої належать самі студенти, та представниками цільової культури. Цей метод передбачає наявність кількох альтернативних пояснень та інтерпретацій критичної ситуації, тільки одна з яких відповідає дійсності. Ці критичні ситуації акцентують увагу на тому, що представники культури, що вивчається, думають із певних питань чи проблем, а також допомагають студентам усвідомити культурні відмінності в реалістичних ситуаціях.

Метод крос-культурного діалогу передбачає розробку викладачем-тренером особливих діалогів на теми, що містять у собі глибоко вкорінені культурні відмінності між рідною культурою та культурою, що вивчається. Робота з діалогами може здійснюватися у вигляді дискусії у малих групах, рольової гри або у вигляді домашнього завдання.

Країнознавчий метод фокусується на певній конкретній культурі, часто інтегруючи географічні, політичні, історичні, економічні, релігійні та естетичні аспекти культури, що вивчається. Фаулер С. та Блом Дж. наголошують на такій послідовності специфічно-культурної інформації: спершу розглядаються загально-культурні питання та принципи, згодом вводяться вправи на усвідомлення культурного різноманіття, на наступному етапі зосереджується увага на поглибленні розуміння власної культури студентів, і тільки потім – вивчення цільової культури (target culture) з виділенням найскладніших елементів [3].

Метод занурення імплікує безпосередній контакт із матеріальною та духовною культурою іншого народу. Відвідування ресторанів, продуктових магазинів та етнічних кварталів дозволяє продемонструвати та активно залучитись до ситуацій реального життя. Такі екскурсії дозволяють студентам на власні очі побачити, як вони взаємодіють із представниками та артефактами іншої культури, на відміну від симуляцій, що проводяться в класі. Метод особливо ефективний тим, що здобуття інформації відбувається одночасно з формуванням навичок міжкультурної взаємодії. Українська сучасна дійсність пропонує

безліч можливостей для такого культурного занурення – це й різномітні фестивали національних меншин, дні культур різних народів тощо.

Метод культурного аналізу базується на використанні даних етнографії та антропології для збирання інформації щодо конкретного культурного феномену з метою її аналізу. Аналіз такої інформації надає можливість усвідомлення та розуміння тенденцій, упливів та причинно-наслідкових зв'язків у межах певної культури. Культурний аналіз може відбуватися в межах такої чотирьохступеневої моделі:

А.) Адаптація та зміни. У цій категорії розглядають те, як певна культура підкорює чи пристосовується до навколишнього середовища через їжу, знаряддя праці, влаштування оселі тощо.

Б.) Вживання. Ця категорія вивчає способи допомоги представникам культури вижити в їх природних умовах.

В.) Холістичний підхід імплікує здатність узгальнити всі спостереження та подати їх у вигляді логічного, зв'язного аналізу.

Г.) Вирази. Цей аспект зосереджується на вивченні засобів вербального та невербального спілкування певної культури [5].

Усі методи підготовки до міжкультурної взаємодії Е. Кінаст поділяє на дві головні групи: засновані на знаннях та засновані на досвіді. Перша група методів виходить із того положення, що ознайомлення студентів із орієнтаційною системою іншої культури уможливить їх успішну взаємодію в ситуації культурних контактів. Це переважно когнітивні методи, вони реалізуються через прочитання лекцій, книжок, перегляд фільмів тощо.

Інша група методів – методи, засновані на досвіді/діяльності, навпаки, базуються на припущенні, що лише знань про культурну систему іншого етносу недостатньо для повноцінної та успішної міжкультурної взаємодії, такі знання не забезпечують оволодіння «ноу-хау» продуктивно виходити з ситуацій культурного конфлікту. У рамках цієї методологічної парадигми, тренери можуть використовувати міжкультурні ігри, рольові ігри, кейс-метод тощо [4].

Необхідним кроком ефективної підготовки до міжкультурної взаємодії мають стати тренінги, спрямовані на усвідомлення студентами своєї власної культурної ідентичності. Незважаючи на позірну аксіоматичність питання, процес чіткого окреслення власних культурних норм, цінностей та поведінки становлять значні труднощі для більшості студентів, оскільки така інформація сприймається як данність і ніколи не аналізується. Саме тому ключовими педагогічними умовами для успішного виконання завдання усвідомлення власної культурної ідентичності в зарубіжному дискурсі з питання підготовки до міжкультурної взаємодії вважають:

1. Критичне усвідомлення рідної культури (critical native cultural awareness). Цей термін розуміють як здатність студента рефлексувати щодо власної культури та того, якою вона бачиться представникам інших культур [1].

2. Формування «міжкультурного мовця» (intercultural speaker). Байрем М. та Розінгер К. визначають міжкультурного мовця як особу, яка оволоділа компетенцією зводити до купи дві культури та дві культурні ідентичності і створювати стосунки взаємодії. Від міжкультурного мовця не вимагається говорити і вести себе як носій тої культури, з якою відбувається взаємодія, адже кожна така людина різниться власною індивідуальністю, яка має свій соціальний статус, соціальну ідентичність та яка була соціалізована в певній культурі. Кожен такий міжкультурний мовець привносить до взаємодії свою існуючу соціально-культурну ідентичність, але і сприймає соціально-культурну ідентичність особи/осіб, з якими вступає у взаємодію, і в цій новій ситуації виступає представником своєї культури та країни, з якої походить. Міжкультурний мовець повинен бути здатний сприймати і розуміти культуру її носія, рефлексувати щодо власної культури та її сприйняття представниками інших культур, вміти пояснювати явища однієї культури термінами іншої, приймаючи той факт, що конфліктуючі перцепції не завжди будуть сумісними. Соціальна компетенція міжкультурного мовця, стверджує М. Байрем, складається з чотирьох ключових компонентів:

А.) *Savoir-être* (життєві навички), що у трактуванні М. Байрема є емоційною здатністю поступитися етноцентричним ставленням та сприймати інаковості, а також когнітивну спроможність встановлювати та підтримувати стосунки між представниками власної культури та носіями інших культур;

Б.) *Savoir-apprendre* (вміти дізнатися) – це здатність продукувати та оперувати тлумачною системою, яка дає змогу отримувати уявлення про досі невідомі культурні значення, переконання та практики як у рідній, так і в новій культурах;

В.) *Savoirs* (знання) – володіння системою посилань (system of references), яка структурує культурну ідентичність та культурний простір цільової групи (тобто тої, з якою планується взаємодія). Ця система посилань включає в себе ту інформацію, яка вважається самою собою зрозумілою, висновки та побіжні значення реалій, що включені в життя носіїв культури. Саме розуміння цієї постійно змінюваної системи складає *savoirs* міжкультурного мовця;

Г.) *Savoir-faire* (вміння, ноу-хау) – це вміння поєднати *savoir-être*, *savoir apprendre* та *savoirs* у конкретних ситуаціях бікультурних контактів [1, с. 65-67].

У зарубіжному психолого-педагогічному дискурсі домінує підхід, згідно з яким підготовка до міжкультурної взаємодії може проходити у

двох формах залежно від потреб підготовки та особистісних якостей:

1) загально-культурна підготовка, яка імплікує використання складових характеристик між-культурної компетенції та застосування їх як особистісних критеріїв готовності (відкритість, толерантність стосовно двозначності, здатність адаптуватися до ситуації тощо);

2) спеціальна культурна підготовка полягає у використанні ключових культурних стандартів конкретної культури, таких як, наприклад особиста дистанція, соціальна гармонія тощо в якості критеріїв готовності до міжкультурної взаємодії [4, с.149-150].

При підготовці соціальних працівників до міжкультурної взаємодії можуть застосовуватися технології та прийоми «сканування» культур, які за допомогою алгоритму з декількох пунктів дають ключ до розуміння будь-якої культури. Такий алгоритм «5 К» було розроблено американськими фахівцями з міжкультурної взаємодії Б. Томалінім та М. Ніксом. На їх думку, система «5 К» пропонує простий та зрозумілий підхід до формування міжкультурної компетенції, вміння структурувати інформацію та розуміння механізмів «взлому» будь-якої культури. Цей підхід дозволяє досвідченим міжкультурним комунікантам систематизувати їхні знання, а новачкам міжкультурної взаємодії розібратися та логічно впорядкувати хаотичний набір мало-зрозумілих сигналів та вражень, які неодмінно виникають при контакті культур. Такими п'ятьма К є:

1. Культурні знання, тобто розуміння якою інформацію треба володіти для того, щоб продемонструвати інтереса обізнаність у побутових моделях іншої культури;

2. Культурна поведінка, тобто те, як визначається культурна поведінкова модель осіб, з якими відбувається взаємодія, і як ця поведінкова модель корелює з нашою власною;

3. Культурні цінності та установки, тобто озброєння знаннями, що схвалюють представники таргет-культури, а що їх відштовхує;

4. Культурні переваги, а саме компаративне зіставлення таких переваг двох контактуючих культур із прогнозом-аналізом можливих проблем та непорозумінь;

5. Культурна адаптація – визначення як мінімум шести концептуальних відмінностей між власною культурою та культурою, з якою відбувається взаємодія та встановлення шляхів адаптації, привичаєння до цих відмінностей [8].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок із цього питання

У цілому у західному педагогічному дискурсі утвердилося таке розуміння міжкультурної підготовки спеціалістів, згідно з яким завдання викладача – підтримувати і допомагати фахівцям досліджувати нові аспекти реальності та вчитися встановлювати нові системи відліку (frames of references) для категоризації та інтерпретації поведінки представників інших культур у поліетнічному середовищі. Ми вважаємо, що більшість методів міжкультурної підготовки, розроблених зарубіжними дослідниками, придатні для застосування в умовах українського ВНЗ. Більшість із них зараз використовується у тестовому режимі в експериментальних групах. У перспективі видається доцільним розробити комплекс тренувальних симуляцій міжкультурної взаємодії, що залучали б представників інших культур регіону, в якому проживають майбутні учасники процесів контакту культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Byram Michael. Language teachers, politics and cultures / Byram Michael, Risager Karen – Multilingual Matters, 1999 – 206 p.
2. Byram Michael. Developing intercultural competence in practice / Byram Michael, Nichols Adam, Stevens David. – Clevedon : Multilingual matters, 2001. – 283 p.
3. Fowler S. M. An analysis of methods for intercultural training / D. Landis, J. M. Bennett // Handbook of intercultural training. – Thousand oaks, CA : Sage, 2004. – P. 37–84.
4. Kinast, Eva-Ulrike Diagnosing applied intercultural competence / Eva-Ulrike Kinast // Handbook of Intercultural Communication and Cooperation: Basics and Areas of Application. Translated by Charlotte Weston-horsmann. / Vandenhoeck & Ruprecht, 2010 – P. 147–159.
5. Knowles Malcolm The definitive classic in adult education and human resource development. – Amsterdam, Boston : Elsevier, 2011. – 406 p.
6. Landis D. M. Handbook of intercultural training / D. Landis, J. Bennett. – Thousand oaks, CA : Sage, 2004. – 515 p.
7. Seelye H. Ned Culture Clash: managing in a multicultural world / H. Seelye. – Lincolnwood : NTC Business Books, 1995. – 198 p.
8. Tomalin Barry. The world's business cultures and how to unlock them / Tomalin Barry, Nicks Mike – London : Thorogood, 2007. – 268 p.

Рецензенти: Гришкова Р. О., д.пед.н., професор;
Запорожець Г. В., к.пед.н., доцент.

© Діордієва А. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.11.2012 р.

ДІОРДІЄВА Альона Вікторівна – викладач кафедри англійської мови Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: підготовка майбутніх соціальних працівників до міжкультурної взаємодії.